

MADÁRÁBRÁZOLÁSOK A KÖZÉPKORI CÍMERES NEMESLEVELEKEN

Magyari László

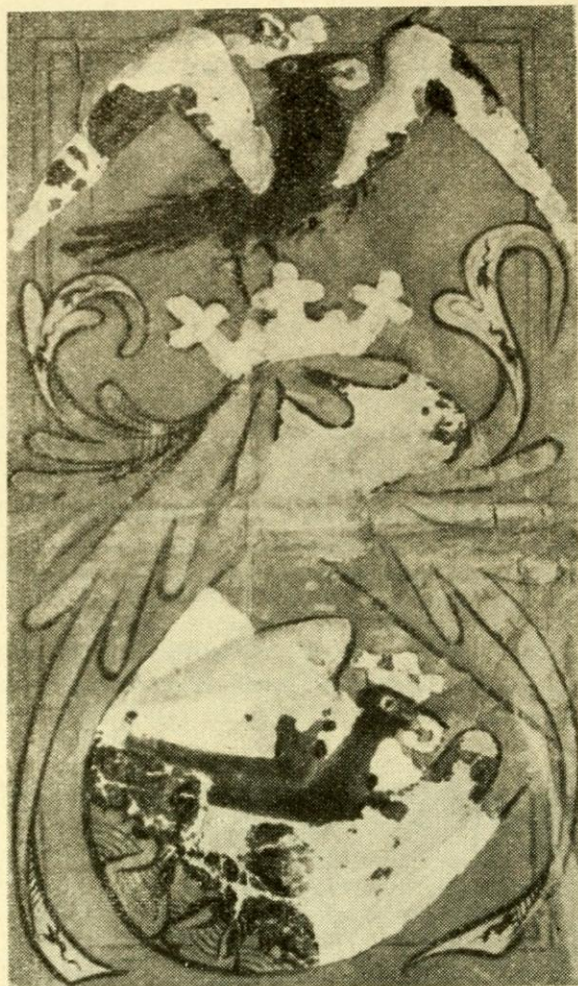
Az ornitológiai kutatásoknál nem elegendhetünk meg csupán madaraink mai vizsgálatával, hanem vissza kell néznünk a történeti múltba is. Ennél a visszatekintésnél a régebbi forrásanyagra kell támaszkodnunk. Ilyen forrásanyagok kutatásával foglalkozik a történelmi segédtudományok két ága, a heraldika és a szfragisztika, az első a címerekkel, a második a pecsétekkel.

Ornitológusaink közül azok, akik címeres nemeslevelekkel vagy pecsétekkel már találkoztak, tudják, hogy ezeken különböző rajzok

52. ábra. Tétényi-címer (1405) — Fig. 52. The crest of Family Tétényi (1405)

Photo: L. Kaszala

53. ábra. Barry-címer (1417)

Fig. 53. The crest of Family Barry (1417)

Photo: L. Kaszala

sokak előtt ismeretlen ilyen emlékeket ismertessem, ha csak részben is. Ezért fel kívánom sorolni az Országos Leváltárban eredetiben vagy másolatban megtalálható olyan középkori címeres nemesleveleket, melyek madarakat ábrázolnak. Ezek a képek morfológiai szempontból több esetben nem tökéletesek, csak képzeleti alakok, a természettől eltérve stilizáltak, vagy ornamentikusan képzettek. De sokszor a természetnek megfelelőek, tehát érdemes velük foglalkozni.

Az alábbiakban közlöm a címeres nemeslevelek keltét, az adományozót, a címerszerzőt, és a címerben előforduló madár rövid leírását, valamint az oklevél jelzetét, melynek alapján az Országos Leváltárban megtalálható. A másolatok a dátum és címerszerzők neve alatt találhatók meg.

1405. ápr. 15. Zsigmond király. Tétényi. Eredeti. Természetes színű daru, a színezés erősen kopott; a sisakdíszén darufej. — DL. 64122.

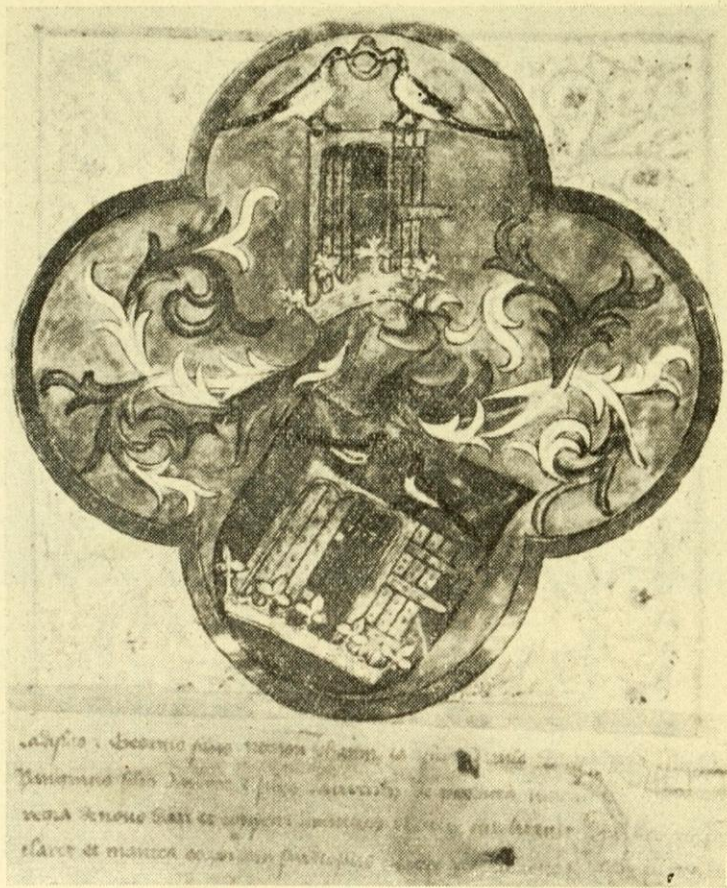
1415. júl. 2. Zsigmond király. Bor. Eredeti. A pajzsban és a sisak-

láthatók, és e rajzok olykor madarakat is ábrázolnak. Éppen ezért nélkülözhetetlen segítői az említett tudományágak az ornitológiának, hiszen sok következtetést lehet levonni belőlük az elmúlt idők madárvilágára vonatkozólag.

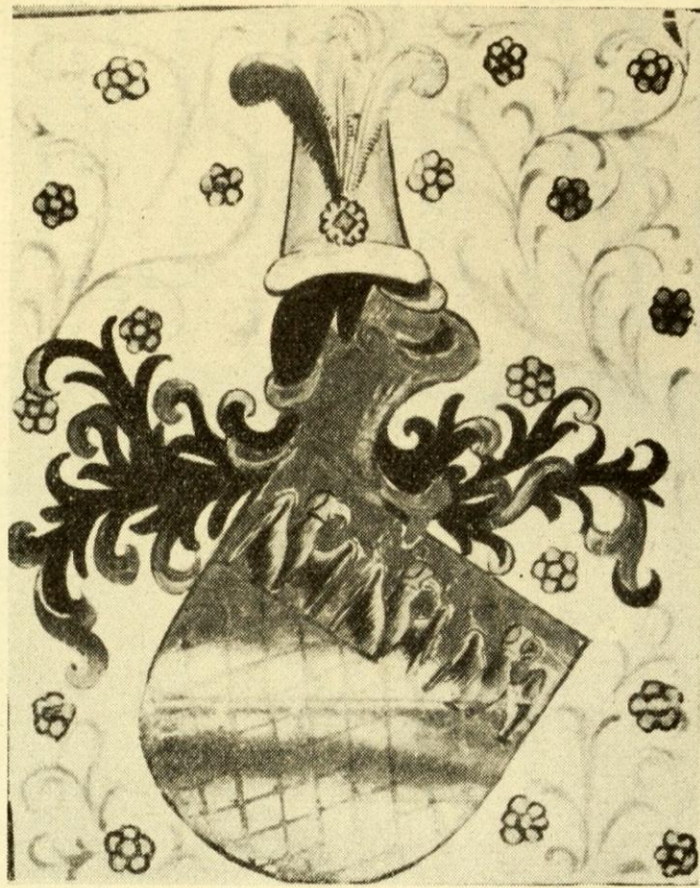
Az alábbiakban csak a heraldikai forrásokkal foglalkozom. Ezeknek a forrásoknak megvan a jelentőségük és remélem, meglesz a gyakorlati hasznuk is.

A magyar nép mindig szerette a madarakat, már honfoglaló ősünk jelképes madaruknak tartották a turult. Az Árpád-korban pajzsra, zászlóra és sisakra festettek és pecsétnyomókba véstek címert, s ezek közt olyanok is voltak, melyek madarakat ábrázoltak. A pécsi altemplom, a dömösi monostor domborművein és István király palástján is használtak díszítésre madárábrákat.

Középkori címeres nemesleveleink azok közé a kevés számú képzőművészeti forrásaink közé tartoznak, melyek színes technikával adják vissza a madarakat. Ezek az emlékek a víz, tűz és a háborúk következtében egymásra pusztulnak, és elvesznek a tudomány számára. Szükségesnek tartom, hogy a még meglévő és

54. ábra. Nagymihályi-címer (1418) —
 Fig. 54. The crest of Family Nagymihályi (1418)
 Photo: L. Kaszala

55. ábra. Zemplényi-címer (1418) —
 Fig. 55. The crest of Family Zemplényi (1418)
 Photo: L. Kaszala

díszén fekete és aranszínű stilizált félgriff, a lábaiban pávatollból készített legyezőt tartva. DL. 73 603.

1417. máj. 20. Zsigmond király. Barrwy. Eredeti. Fekete holló, ezüstözött szárnyait kitárva, csőrében arany karikagyűrűvel. — DL 50 515.

1418. márc. 29. Zsigmond király. Nagymihályi. Eredeti. A pajzsban, valamint a sisakdíszén két természetes színezésű szarka, pirosköves aranygyűrűn veszekszenek. — DL. 85 682.

1418. júl. 5. Zsigmond király. Szilágyi. Hiteles másolat (az eredetinek mondott, melyről a másolat készült, hamis) a XX. századból. Ezüst-sólyom, kiterjesztett szárnyakkal; a sisakdíszén csak a sólyom felső része látszik, csukott szárnyakkal.

1418. júl. 5. Zsigmond király. Zemplényi. Eredeti. Három szürke sólyom, kiterjesztett szárnyakkal, csőrük sárga, fejükön vörös sólyomsapkával. A sisakdísz a király solymászaí által viselt piros színű süveg. DL. 83 600.

1419. jan. 8. Zsigmond király. Kisfaludi. Eredeti. Szárnyait kiterjesztő fekete holló, arany csőrrel. — DL. 61 348.

1430. júl. 11. Zsigmond király. Buthor. Másolat a XX. századból. Az eredeti címeres nemeslevél, melyről a másolat készült, nem őriztetik az Országos Levéltárban, az irodalom szerint a címerleírást nem tartalmazza. A címerkép rendelkezésünkre álló másolata világosbarna színű, fogszerűen kivágott felsőkávájú sólyomfejet ábrázol. A felsőkávából tollsörték nyúlnak le. Az irodalomban a sólymot sasnak írják le.

1431. jún. 28. Zsigmond király. Tarkasis. Eredeti. Átlótt nyakú fekete sas, szárnyait kitárva, csőr és láb aranszínű. DL. 50 522.

1435. ápr. 27. Zsigmond király. Soldos. Eredeti. A pajzsban zuhanó (lelőtt), erősen vérző szürke színű fácán. A sisakdísz egy felröppenő fácán. DL. 30 792.

1447. okt. 13. Hunyadi János kormányzó. Pogány. Eredeti. Sárgás pelikánfej. DL. 62 838.

1453. febr. 1. V. László király. Hunyadi. Eredeti. Fekete holló, aranygyűrűvel. — DL. 24 762.

1456. febr. 25. V. László király. Berthóti. Eredeti. Koronából kiemelkedő fekete sas, kitárt szárnyakkal, arany csőrrel. DL. 38 992.

1457. máj. 5. V. László király. Zalay. Eredeti. Barna sas, arany csőr és láb, kiterjesztett szárnyakkal. — DL. 50 531.

1466. ápr. 17. I. Mátyás király. Tarnócai. Eredeti. Vörös színű sas, nagy fülekkel. A láb és csőr sárga. A madár lábaiban, virágzó, gyökeres fát tart. DL. 33 041.

1474. máj. 27. I. Mátyás király. Mérey. Eredeti. Zöld pelikán ezüst taréjjal, csőrével mellét tépi. — DL. 49 353.

1488. ápr. 10. I. Mátyás király. Holy. Eredeti. Szürke kakas, aranyló csillogással, vörös taréj- és torokdíszel. — DL. 50 537.

1492. dec. 29. Miksa római király. Weinangl. Eredeti. Szürke kakas, piros taréj- és torokdíszel; a sisakdíszén kitárt szárnyakkal. — DL. 50 540.

1498. jan. 6. II. Ulászló király. Somogy vármegye. Másolat a XX. századból. Stilizáltan képzett sas, piros és féhéren kockázott színezéssel.

56. ábra. Soldos-címer
(1435) —

Fig. 56. The crest of Family
Soldos (1435)

Photo: L. Kaszala

57. ábra. Pogány-címer
(1447) —

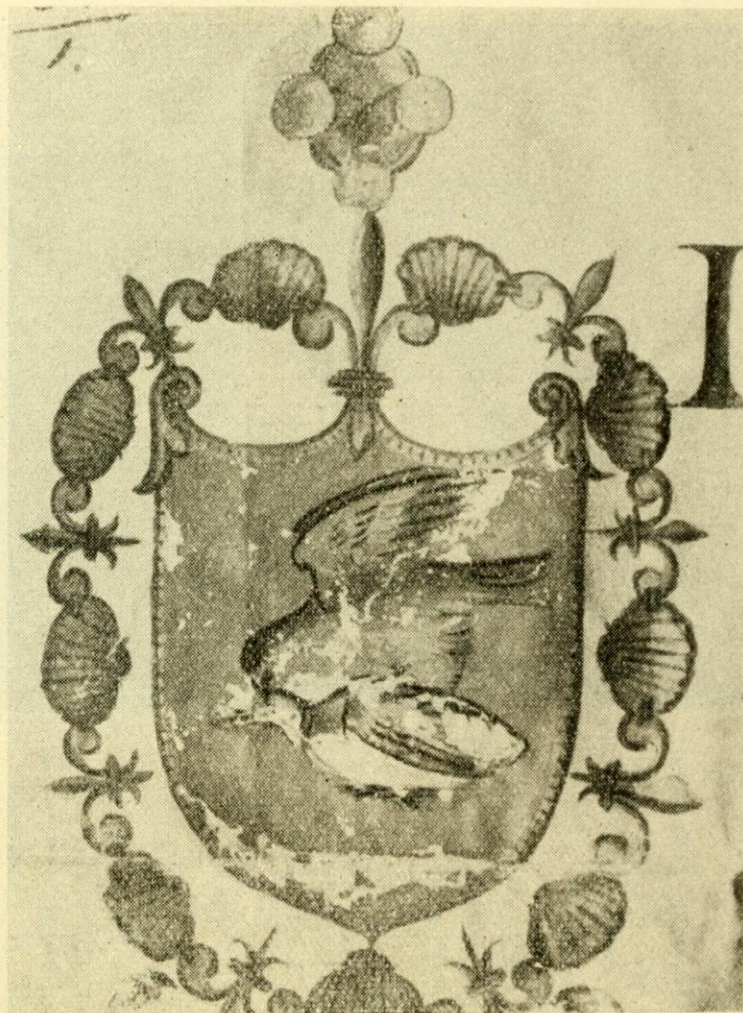
Fig. 57. The crest of Family
Pogány (1447)

Photo: L. Kaszala

58. ábra. Hunyadi János címere (1453)
 Fig. 58. The crest of J. Hunyadi (1453) Arch.
 Nat. Hung.

Photo: L. Kaszala

59. ábra. Thelegdi-címer (1502)
 Fig. 59. The crest of Family Thelegdi (1502)

Photo: L. Kaszala

60. ábra. Vátyoni-címer
(1511)

Fig. 60. The crest of
Family Vátyoni (1511)

Photo: L. Kaszala

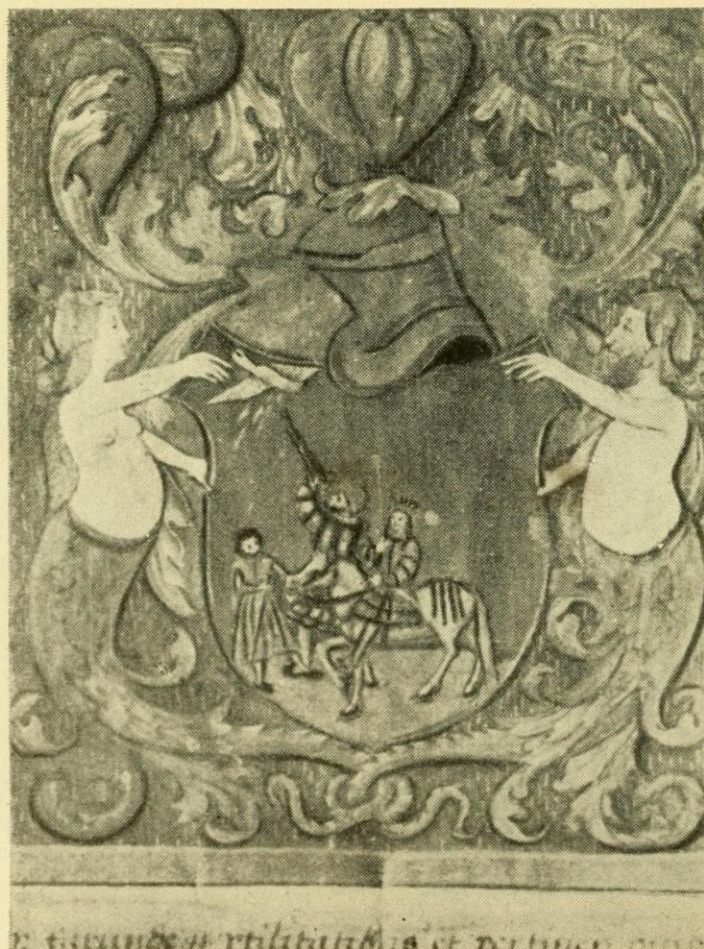
61. ábra. Radák-címer (1514)

Fig. 61. The crest of Family
Radák (1514)

Photo: L. Kaszala

62. ábra. Sáfár-címer (1520)
Fig. 62. The crest of Family
Sáfár (1520)

Photo: L. Kaszala

63. ábra. Bicskey-címer (1520)
Fig. 63. The crest of Family
Bicskey (1520)

Photo: L. Kaszala

1498. dec. 8. II. Ulászló király. Mernyey. Eredeti. Zöld papagály, piros láb és csőr. — DL. 50 538.

1502. máj. 24. Lajos francia király. Thelegdi. Eredeti. Vadkacsára lecsapó sólymot ábrázol, színezése erősen kopott. — DL. 71 522.

1509. dec. 15. Miksa császár. Genndl. Eredeti. Aranyszínű pacsirta, kiterjesztett szárnyakkal. — DL. 50 541.

1511. máj. 25. II. Ulászló király. Vátyoni. Eredeti. Sólyom, bal lábában veréb nagyságú madárral. — DL. 29 089.

1514. jan. 18. II. Ulászló király. Radák. Eredeti. Két világosbarna tűzok. A két madár nem a címer tartozéka, csak díszítésül szolgál. — DL. 67 255.

1514. okt. 28. Miksa császár. Trapp. Eredeti. Világosbarna színű tűzok, kiterjesztett szárnyakkal. — DL. 50 542.

1516. dec. 16. II. Lajos király. Zukodoli. Eredeti. A pajzsdísz két barna színű rigó. A két madár nem a címer tartozéka, csak díszítésül szolgál. — DL. 68 740.

1517. jan. 18. II. Lajos király. Sapharich. Másolat a XX. századból. Fekete holló.

1517. márc. 25. II. Lajos király. Brodarich. Másolat a XIX. századból. Fekete holló, szájában zöld ággal.

1517. jún. 24. II. Lajos király. Balajthy. Eredeti. Farkas, szájában két fehér libával, csőr és láb piros. — DL. 50 249.

1519. máj. 31. II. Lajos király. Szigeti. Másolat a XIX. századból. A pajzsdísz két tűzok. A két madár nem a címer tartozéka, csak díszítésül szolgál.

1520. jún. 15. II. Lajos király. Várkonyi. Eredeti. Sólyom, szájában tollal. — DL. 23 408.

1520. jún. 15. II. Lajos király. Sáfár. Másolat a XIX. századból. A pajzsban fűrjre lecsapó sólyom és egy menekülő fűrj, a sisakdísz fácán.

1520. júl. 13. II. Lajos király. Bicskey. Eredeti. Lajos királyt ábrázolja vadászat közben. A király lóháton ül, a háttérben egyik vitéze puskával egy fehér hattyút ló le. — DL. 72 296.

1521. dec. 4. II. Lajos király. Kormossy. Másolat a XX. századból. Nyitott szárnyú sas, szájában zöld ágkoszorúval.

1522. febr. 14. II. Lajos király. Biby. Másolat a XX. századból. A pajzsban két ezüst seregély, az egyik arany farkkal. A sisakdíszben ugyanolyan madár, világosbarnára festve.

1523. nov. 11. II. Lajos király. Imreffy. Eredeti. Két fekete sas, arany csőrrel és lábakkal, amint egy hatalmas csonton veszekszenek. — DL. 93 845.

1525. ápr. 9. II. Lajos király. Dessewffy. Fényképmásolat, színezve, a XX. századból. Természetes színű sas.

Ha a felsorolt adatok közül bármelyik is felhasználható az ornithológia számára, munkám nem volt hiábavaló.

Birds figuring in crests on mediaeval nobility-patents

by L. Magyari

The author points out, that in ornithological research-work we cannot be satisfied with the knowledge of the present ornis, but we must throw a look into the historic past as well. Data of the past may often be completed by deductions which we draw from heraldry. In the mentioned nobility patents certain drawings may be seen on the crests, which also show birds and so they may help us to get an idea of the ornis of past times.

Our mediaeval nobility-patents belong to those few sources of fine arts, which show us the birds in colour-technique. The subsistence of these is menaced by many-fold dangers. This is the reason why the author thinks it necessary to mention those birds, which are to be found in originals or copies, in the National Archives.

Enumerating these crests, the Hungarian text mentions them in the following order: first the data when the nobility patent was issued, next the name of the person or authority who has awarded it, then the name of the person who got the crest, then the short description of the bird which is in the crest and finally the mark or number of the patent, with the help of which it can be found in the National Archives.
